

סוכתה של סדום

ויקרא רבה ה ב פרשת ויקרא – סדום המסוככת מכל העולם

"והוא ישקיט ומי ירשיע" (איוב לד כט) - כשנתן שלוח לסדומיים, מי בא וחייבם? ומה; שלוח נתן להם? "אָרְךְ מְמַנָּה יֵצֵא לָחֶם וְתַחְתִּיהָ נֶהְפֵּךְ כְּמוֹ אֵשׁ: מְקוֹם סִפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעִפְרָת זָהָב לוֹ: נָתִיב לֹא יָדְעוּ עֵיט וְלֹא שְׁזָפְתוּ עֵין אֶיָּה" (איוב כח ז).¹ ר' לוי בשם ר' יוחנן: בר שְׁהִינָא.² בר הוּדְנָא.³ זה צופה מאכלו משמונה עשר מיל. וכמה הוא פרוסה?⁴ רבי מאיר אומר: ב' טפחים, ר' יהודה אומר: טפח, ר' יוסי אומר: ב' וג' אצבעות. וכשהיה עומד על אמבונא של סדום,⁵ לא היה יכול לראות את הארץ מכוחם של האילנות.⁶

פסיקתא דרב כהנא פסיקתא אחריתא סוכות, "וסוכה תהיה"

כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, אף הקב"ה נותן לו חלק לעתיד לבוא בסוכתה של סדום, מה שהקב"ה עתיד לחלק אותה לצדיקים שבטים שְׁכָמִים, שנאמר: "אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד" (תהילים ס ח).⁷ ומהו: "אלהים דבר בקדשו"? אמר ר' יהושע בר נחמיה: זה אבינו אברהם עליו השלום. "אעלוזה" - כשהופיע מלכותו בעולם.⁸ "אחלקה שכם" - אני מחלק אותה שבטים שְׁכָמִים לבניך.⁹ ומהו: "ועמק סוכות אמדד"? זו סוכתה של סדום שהייתה מסוככת שבעה אילנות שהיו מסוככים זו על גב זו וזו על גב זו, גפן תאנה ורימון ופרסק ושקדים ... ואגוז ... ותמרים על גביהן.¹⁰ אמר ר' יצחק בשם ר' יוחנן בן שטנה: יש מין איה שהוא מגביה עצמו עשרים וחמשה מילין למעלה והוא רואה בארץ. ר' מאיר ור' יוסי וחכמים. אחד מהם אומר: כלי של שלשה טפחים אם יהיה נתון בארץ, יהיה רואה אותו בארץ. וחברו אומר: כלי שיש בו טפח ומחצה. וחברו אומר: כלי שיש בו שלש אצבעות.¹¹ אמר הקב"ה: כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, אני נותן לו חלק ממנה לעתיד לבוא שלא היה העוף יכול להסתכל בה, שנאמר: "נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה" (איוב כח ז).¹²

¹ פסוקים אלה מספר איוב, נאומו האחרון של איוב, נדרשים על סדום. ספר איוב הוא ספר שהמדרש אוהב ומרבה לדרוש על פסוקיו, שניתנים להידרש לכל כיוון, אך כאן נראה שיש סיבה מיוחדת לציטוט מספר איוב דווקא והיא הזיהוי של איוב עם אברהם (או לפחות עם תקופתו). ראו דברינו מה לאיוב בפרשת השבוע בפרשת וירא.

² ר' לוי מזהה את האיה הנזכרת בפסוק עם עוף בשם בר שהינא.

³ כאן מכנה המדרש את האיה בשם אחר ולא מצאנו הסברים לשמות אלה.

⁴ שהוא גודל המאכל שהוא צופה ממרחק כה רב.

⁵ אמבונא, מסבירים הפרשנים הוא 'גובהה של עיר'. המקום בו ניתן לצפות על העיר ממגדל גבוה או מהר גבוה סמוך. סדום מוקפת במצוקי מדבר יהודה מהם ניתן לצפות בנוחות על העיר ואע"פ כן, גם העוף המפליא לראות מרחוק, לא יכול היה לצפות על סדום בשל הסכך שיצרו אנשי העיר כדלהלן. והרי לנו כבר בפתח הדרשה, הנגדה ברורה לכל עם מצוות סוכה.

⁶ נושא זה שאנשי סדום סככו בינם ובין כל שאר העולם מצוי במספר מקורות. ראו גמרא סנהדרין קט ע"א: "תנו רבנן: אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה. ומה כתיב בהם? ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה לא הדריכוהו בני שחץ לא עדה עליו שחל. אמרו: וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרת זהב לו, למה לנו עובדי דרכים? שאין באים אלינו אלא לחסרנו [מממוננו], בואו ונשפך תורת רגל מארצנו". ראו דרשה זו גם במכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ב, ספרי דברים פיסקא מג, במדבר רבה ט כד ועוד. ופרקי דר' אליעזר פרק כה מדגיש ומסביר שהסיכון בסדום היה גם כנגד העוף עצמו שגם הוא לא יוכל למצוא את מזונו: "ר' נתנאל אומר: אנשי סדום לא חסו על כבוד קונם לשבור אוכל לאורח ולגר אלא סבבו את כל האילנות למעלה מפירותיהם כדי שלא יהיו מסורין אפילו לעוף השמים, שנאמר: נתיב לא ידעו עיט". אז מה לסדום הרשעה ולסוכה שלנו?

⁷ וכן הוא בתהילים קח ח. ראו מקבילה מדויקת בין פסוקים ז-יד של שני פרקים אלה מספר תהלים.

⁸ אברהם ומלכות חוברו כבר בעבר בסדום ההיסטורית (כפי שנראה בהמשך), אבל חיבורם השלם יהיה בסוכת סדום לעתיד לבוא. המרובע: אברהם-מלכות-סדום-סוכה הוא הנושא המרכזי בו נבקש לדון.

⁹ שְׁכָמִים = חלקים, שבטים שְׁכָמִים – חלק לכל שבט. ראו בראשית מח כב: "שכם אחד על אחיך". אפשר אמנם לקשור את העניין עם העיר שכם שהיא מקומו הראשון של אברהם בארץ (בראשית יב ו). אפשר אפילו לקשר את הפסוק מתהילים ס ח בן דן המדרש עם יעקב אבינו שלא רק שגם הוא חוזר לארץ דרך שכם, אלא אף בונה ומתיישב בסוכות (ראו רש"י על פסוק זה שם). ואפשר "להיסחף" עוד ולקשר את שכם גם עם מקום המקדש (עפ"י שמות רבה טו ח שם הוא דורש בדיוק את אותו פסוק מתהילים ס ח), או עם סוכת דוד הנופלת (עפ"י בראשית רבה סוף פרשה פח). אך כאן נראה בפשטות שהכוונה בשכמים היא לחלקים.

¹⁰ סוכה העשויה משבעה מינים של עצים (לא שבעת המינים). יש שמהדרין, בפרט בימינו ובארץ, שגם הדפנות יהיו מ"גידולו מהארץ", אבל במראה זה משתמע שמדובר באילנות נטועים בקרקע ולפיכך אין זו סוכה כשירה להלכה. ראו מסכת סוכה פרק ב משנה ד על "העושה סוכתו בין האילנות".

¹¹ האיה נחשבת לעוף עם תכונות ראייה מיוחדות במינה. ראו חולין סג ע"ב: "עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל". ראו דעת מקרא איוב כח ז ובהערה 39 שם שיש המזהים את האיהודאה של המקרא וחז"ל עם העקב בימינו. והיום יש גם עוף בשם דיה. וכבר אמרו בחסידות: למה האיה היא עוף טמא? משום שהיא מצויה בחוץ לארץ וכל מה שהיא רואה מרחוק בארץ ישראל זה נבלות

¹² הסיכון העבות של הסוכה עד שאפילו האיה אינה יכולה להציץ לתוכה, נדרש כאן לשבח. אבל בסדום ההיסטורית הוא נדרש לגנאי כפי שראינו לעיל. הסיכון של סדום ההיסטורית שהיה סמל האטימות וההתנתקות משאר העולם (מעין מגדל בבל הפוך, לא כפירה

בראשית רבה מב ה – אברהם בסדום

"כל אלה חברו אל עמק השדים" (בראשית יד ג)¹³ - שלשה שמות נקראו לו: עמק השדים, עמק שוה, עמק סוכות.¹⁴ "עמק השדים" - שהיה מגדל סְדָנִים¹⁵ ...

"עמק שוה"¹⁶ - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן: ששם השוו כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים: "שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו".¹⁷ אמרו לו: מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו. אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו.¹⁸

"עמק סוכות" - שהוא מסוכך באילנות. אמר ר' תנחומא: גפן ותאנה ורימון אגוז ושקד תפוח ופרסק.¹⁹

מדרש זוטא שיר השירים (בובר) ה ט "מה דודך" – שבועת האומות לאברהם

"מה דודך מדוד היפה בנשים" - הכשרים שבאומות אומרים לישראל: למי שאתם עובדים נלך עמכם, כמה שנאמר: "אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכס אחד" (צפניה ג ט).²⁰

"מה דודך מדוד שככה השבעתנו" - למה נאמר "שככה השבעתנו"? אלא שעתידים (האומות) להישבע להקב"ה ולישראל שלא לילך אחר עבודה זרה מעתה. אמר רבי אלעזר: הרי אתה למד מאברהם יום שהכה את המלכים. כמה שנאמר: "אל עמק שוה" (בראשית יד יז) - שנשבעו לו כל האומות שלא לילך מעתה אחר עבודה זרה. ובמקום שנשבעו לו לאברהם, כך הם עתידים להישבע למקום ולמשיח, שלא לילך אחר עבודה זרה. לכך נאמר: "שככה השבעתנו".²¹

גלויה, בוטה ומתריסה, אלא כפירה מסתתרת ומתנתקת, יהפוך לעתיד לבוא לאוהל ומעטפת של התלכדות והתחברות כל העמים. היכן? בסוכתו של אב המון גויים – בסדום! ועדיין, מה הקשר לאברהם (ובעקבותיו לנו)?

¹³ במלחמת ארבעת המלכים עם החמישה שהפכה למלחמת אברהם כנגד ארבעה המלכים. ראו בראשית פרק יד.
¹⁴ המדרש מחבר כאן שמות ממקורות שונים למקום אחד, כשעיקר מגמתו הוא תיאור המפגש של אברהם עם מלכי צדק מלך שלם ועם מלך סדום לאחר שחזר מנצח מלחמת ארבעת המלכים. בפסוק המתאר את המפגש של אברהם עם מלך סדום (בראשית יד יז) נזכר רק "עמק שוה" המכונה גם "עמק המלך" שהושמט כאן משום מה (ראו הערה 16 להלן). "עמק השדים" נזכר בתחילת הפרק כמקום המלחמה בין ארבעת מלכי הצפון ומלכי עמק סדום, ו"עמק סוכות" נזכר בתהלים והמדרש הביאו לכאן. מה שחשוב לענייננו הוא שהמדרש ממקם את המפגש של אברהם עם מלכי צדק מלך שלם ועם מלך סדום לאחר המלחמה, במקום בו התנהלה המלחמה, היינו, אזור סדום יום המלח. מלכי צדק מלך שלם – הוא שם בן נח עפ"י מסורת המדרש, המונותיאיסט שאברהם מקבל את ברכתו ונותן לו מעשר, בא גם הוא לשם. ירושלים וסדום קשורות זו בזו. על מפגש אברהם עם מלכי צדק (הוא כאמור שם בן נח+) דנו במקצת בדברינו מפגשי אברהם עם יושבי הארץ אשר ארץ וכן קונה שמים וארץ בפרשת לך לך, וחזרנו והרחבנו לדון בפרשה קטנה/גדולה זו בדברינו מי אתה מלכי צדק. ראו גם בדברינו שם ועבר – אבות אבותינו בפרשת נח.

¹⁵ מפרשי המדרש כולם פירשו "סדנים" - אילנות גדולים (ראו הערך סדן באבן שושן) שכך באמת נראית כוונת המדרש. אך אין זה בדיוק פשט הפסוק שהרי בתורה כתוב: "ועמק השדים בארות בארות חמר", שזה לא מקום גידול עצים. ראו גם פירוש רש"י לפסוק יז: "עמק שוה – פנוי מאילנות ומכל ממשול". אך בעל המדרש רוצה להדגיש שאזור סדום היה לפני ההפיכה, מקום פורה, פורח ומשגשג. ואולי הסדנים הם הארזים שנזכרים להלן ואינם נמנים בעצים של "עמק סוכות": גפן, תאנה, אפרסק וכו'. לאמור, גם עצי פרי היו שם וגם עצי סרק (שמהם עושים סדנים). ראו הדף אילני סרק ואילני מאכל בט"ו בשבט.

¹⁶ נראה שיש להרחיב את הציטטה של הפסוק שמובאת במדרש ל: "עמק שוה הוא עמק המלך" שזו כל הפואנטה של המדרש, ששם המלכי את אברהם. לכאורה זו רק השמטה של המגיהים והמעתיקים (הבחור הזעטצער). אבל אז היה המדרש צריך לפתוח: "ארבעה שמות נקראו לו" ולהוסיף גם את עמק המלך. וצריך עיון.

¹⁷ כאן שואל המדרש פסוק מדברי אנשי חת בתחילת פרשת חיי שרה. שוב יש לנו ערבוב של ההר והעמק, כל אזור ירושלים ומזרחה הוא לצורך הדרשה אזור אחד – במה להמלכת הקב"ה ולאספת כל האומות.

¹⁸ ראו טור אורח חיים סימן קיג: "ברכה ראשונה והיא אבות ... ופותחים באלהי אברהם ... ואע"פ שאין מלכות בפתיחה ... אלהי אברהם הוי כמו מלכות שאברהם המליך אותו על כל העולם שהודיע מלכותו ואלוהותו לכל באי העולם". (ומעין זה גם "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" הוי מלכות, שהוא הפסוק העשירי למלכויות שאמרנו בראש השנה, ראו גמרא ראש השנה לב ע"ב). אך אברהם מסרב ומזכיר לכולם מי הוא מלך העולם ומלכו. השוו עם המדרש הקשה בבראשית רבה עט פרשת וישלח ששופט לחומרה את יעקב על שקרא בשם "אל אלוהי ישראל" ואמר: "אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים", מובא בדברינו מאבק יעקב והמלאך בפרשת וישלח. ראו גם הדף מי מתקיים על מי בפרשת מקץ וכן לי יאורי ואני עשיתיני בפרשת וארא.

¹⁹ מדרש זה מבראשית רבה פרשת לך לך הוא אולי המפתח להבנת הפסיקתא שלעיל וכל הרעיון של סוכת סדום. סוכת הצדיקים, לעתיד לבוא, מוקמת דווקא בסדום. המקום שפוריותו ועושרו הטבעיים נוצלו לרוע ולרשע ולכן הושמד, חוזר להיות עשיר ופורה והפעם לטובה. הצמחייה העבותה שמוזכרת בשני המדרשים הראשונים לגנאי, תהפוך בעתיד לבוא מהתנתקות להתכנסות ומהתרחקות להתחברות. לכן נוסף כאן גם המוטיב של המלכת אברהם ע"י גויי הארץ וקריאתו אליהם "אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו". הם בונים לו בימה משפעת העצים שבאזור והוא מנצל בימה זו כדי להמליך את הקב"ה בשם הווייה (זו התנוספת העיקרית שלו מול דברי מלכי צדק, השוו בראשית יד יט מול כב.). וכל זאת בסדום (אחרי שהמדרש מעתיק "בכוח" את המפגש מירושלים לסדום). אבל אברהם לא השלים את תפקידו שהרי בסופו של דבר לא הצליח להציל את סדום ולא מצא בה מנין צדיקים. לפיכך, אברהם - אב המון גויים - מוזמן כאושפיזין הראשון בסוכתה של סדום לעתיד לבוא להשלים את קריאתו!

²⁰ פסוק זה מצפניה מופיע בבראשית רבה סוף פרשה פח בהקשר עם סוכת דוד: "מי מחכה לסוכת דוד הנופלת שיקימה? הקב"ה! שנאמר: ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט יא), שיהיו כל העולם אגודה אחת שנאמר: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכס אחד". וחזרנו שוב לשכמים של פסיקתא דרב כהנא לעיל.

²¹ השבועה השנייה וההתנתקות הסופית מעבודה זרה תהייה בימות המשיח. השבועה הראשונה הייתה בזמן אברהם. העמים ממליכים אותו (גם זו עבודה זרה) והוא בתגובה משיביע אותם: "אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו". השבועה הראשונה לא

ילקוט שמעוני פרשת אמור רמז תרנג – באברתו יסך לכל המקיים מצוות סוכה

"וסוכה תהיה לצל יומם" (ישעיהו ד ו) - כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה הקב"ה מיסך עליו מן המזיקין שלא יזיקו אותו. שכן הוא אומר: "באברתו יסך לך" (תהלים צא ד) - כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה הקב"ה נותן לו חלק לעתיד לבא בסוכתה של סדום, שנאמר: "אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכס ועמק סכות אמדד". מהו "עמק סכות"? זו סוכתה של סדום שהייתה מסוככת בשבעה אילנות שהן מסוככות זו על גב זו: גפן תאנה ורימון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם.²²

"אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו"

חג שמח ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים 1: כנגד המדרשים הנ"ל על הסוכה כמקום מפגש מחודש של אברהם מחדש האמונה באל אחד ושל עם ישראל עם אומות העולם בחג הסוכות ובסוכתה של סדום דווקא, עומדת הדרשה בתחילת מסכת עבודה זרה (דפים ב-ג) שלעתיד לבוא יבואו הגויים ויטענו לפני הקב"ה מדוע רק בני ישראל מקבלים שכר על שעסקו בתורה. והקב"ה מנסה אותם במצווה קלה היא מצוות סוכה וכאשר השמש קופחת על סוכתם הם בועטים ויוצאים.²³ נראה שיש כאן שתי גישות שונות במדרש באשר לסוכה כמקום מפגש ופיוס בין עם ישראל ואומות העולם, בין הקב"ה והאומות שסירבו לקבל את התורה. שתי גישות אלה מבטאות גם מחלוקת על מקומו של אברהם כאב המון גויים. המדרשים הנ"ל נותנים לו חשיבות רבה ואילו הדרשה בגמרא עבודה זרה מתעלמת מאברהם לגמרי. ולכל זה יש כמובן להוסיף את המוטיב של קרבנות חג הסוכות המרובים שהם כנגד אומות העולם. בקיצור, חג הסוכות כחג אוניברסלי או פרטיקולרי.

מים אחרונים 2: מי שרוצה להוסיף ולהעמיק בנושא סוכתה של סדום (ולהוסיף לה גם את סוכת עורו של לויתן) יפנה למאמרו של [ישראל חזני: שתי סוכות – לפירושה של פסיקתא](#), נטועים, ביטאון לענייני תורה שבעל פה, תמוז תשנ"ט, הוצאת תבונות, מכללת הרצוג, אלון שבות.

הייתה מושלמת, אבל גם לא נשארה ללא תגובה. הייתה ירידה ההדרגתית של חלקים נרחבים של האנושות מעבודת אלילים, במהלך ההיסטוריה, עוד טרם ביאת המשיח, והיא מיוחסת ע"י המדרש לאירוע שקרה בסדום במפגש בין אברהם מחד גיסא ומלך סדום ומלכי צדק מאידך גיסא. ההשלמה תהיה לעתיד לבוא באותו מקום, ע"י אברהם, בסוכתה של סדום.

²² "באברתו יסך לך" - אברהם הוא מלשון סך. לעתיד לבוא שוב יהיה אזור סדום מסוכך בשפעת שבעת העצים הנ"ל: גפן, תאנה וכו'. אבל הפעם היושבים בסוכת סדום יודעים שהסוכה היא רק "לצל יומם" והישיבה האמיתית היא בצילו של מי שנמצא מעל לסוכה אשר "באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה". ואם סך הסוכה חצץ בינה ובין כל העולם, דלת הסוכה תהיה פתוחה לכל אושפיזין וכבר יש תקדים מלוט שאירח את המלאכים גם בסדום הרשעה. ואם תאמר שהיה זה בפסח ("ומצות אפה", עפ"י המדרש), נענה ונאמר שגם הסוכות שהקימו בני ישראל ביוצאם ממצרים היו בפסח. ראו דברינו [סוכות ויצאת מצרים](#).

²³ מה שנוכח עפ"י ההלכה של המצטער בסוכה.